

Het evangelie is een joods verhaal

Bert Loonstra

© Bert Loonstra, mei 2024

Deze tekst mag in zijn geheel of gedeeltelijk digitaal worden overgenomen en verspreid, mits met bronvermelding.

Het is niet geoorloofd dit bestand of delen daarvan in druk uit te brengen zonder expliciete toestemming van de auteur.

Het verlangen het evangelie dicht bij de mensen te brengen en hen ermee te inspireren is ongetwijfeld herkenbaar en zeker legitiem. Maar dat verlangen mag er niet toe leiden we het evangelie op menselijke maat gaan snijden. In dit artikel bepalen we ons bij de onmiskenbare vreemdheid ervan door ons rekenschap te geven van zijn wortels in de verbondsgeschiedenis van God met Israël.

Het komt van ver

Maar hoe kan een geschiedenis die zo lang geleden gespeeld heeft in een gebied waar het nog steeds hommeles is, bevrijdende kracht hebben voor ons? Wat hebben wij met een intern Joods conflict in het jaar dertig dat op een onbevredigende manier is beslecht met de hulp van de gehate bezetende macht? Dat een bijzonder iemand onschuldig wordt terechtgesteld komt vaker voor. En de persoon in kwestie had natuurlijk wel dingen gezegd en gedaan die tegen het zere been waren van de leidende godsdienstige klasse.

Toch houd ik vol dat het evangelie weliswaar een eigen joodse kleur heeft en een eigen historische setting, maar dat het ons allen aangaat. Het staat niet op zichzelf, maar vormt onderdeel van Gods bemoeienis die de eeuwen omvat. Mijn intentie is duidelijk te maken hoe wij persoonlijk betrokken kunnen raken bij het relaas van wat daar en toen gebeurd is. De poging is geslaagd als de lezer het verhaal in gezogen wordt en zich rekenschap geeft van zijn of haar eigen verhouding tot God en diens Zoon Jezus Christus.

Een lange voorgeschiedenis

Het evangelie is voor alle mensen. Maar het is wel klein begonnen. Het komt niet zomaar uit de lucht vallen. Om het goed te kunnen plaatsen moeten we teruggaan naar het begin. Als we het kleine begin negeren of ontkennen, kunnen er grote ongelukken gebeuren. Dat heeft de door de nazi-ideologie beïnvloede theologie in Duitsland wel duidelijk gemaakt. Die wilde de Bijbelse boodschap ontdoen van haar joodse wortels. Centra-

le begrippen als ‘oordeel’, ‘verlossing’ en ‘heil’ werden daarmee losgeslagen van hun ankers en kregen een gevaarlijke invulling.¹

Het evangelie heeft een voorgeschiedenis met het volk Israël. Dat heeft te maken met de keuze van God om via Abraham en zijn nageslacht zijn naam op aarde te vestigen als de God van mensen. God sloot met Abraham, zijn zoon Isaak en diens zoon Jakob zijn verbond. Hij beloofde hen tot een groot volk te maken en hun het land Kanaän te geven als gezegende woonplaats. Na zijn worsteling met een Onbekende bij de beek de Jabbok kreeg Jakob zijn naam Israël: strijder met God. Die naam ging over op zijn volledige nakomelingschap.

God verscheen aan Mozes en gaf hem de opdracht het volk uit Egypte weg te leiden, waar het had gezocht onder zware slavenarbeid. God was aan hem verschenen om hem daartoe te roepen, en maakte aan hem zijn naam bekend: Jahweh, Heer, God die erbij is en die dezelfde blijft.² Bij de berg Sinai vernieuwde God het verbond en gaf Hij het volk zijn leefregels.³ Na een lange zwerftocht door de woestijn vestigde het volk zich in het beloofde land.

Ten tijde van koning David bereikte het volk zijn volle glorie. Hij breidde het gebied uit en onderwierp de omringende volken. Het hoogtepunt was de bouw van de tempel in Jeruzalem onder zijn zoon en opvolger Salomo.⁴ Maar daarna ging het bergafwaarts, ondanks de waarschuwingen van de profeten. Die tijd kenmerkte zich door ontrouw aan Gods geboden, het uiteenvallen van het rijk in een noordelijk rijk van de tien stammen en een zuidelijk rijk van (vooral) Juda, afgoderij en maatschappelijk onrecht, de ineenschrompeling van beide rijken, de wegvoering van de noordelijke stammen naar Assur en ruim een eeuw later van Juda naar Babel.

Na de terugkeer van veel Judeeërs kwam er weer een bloeiperiode van herbouw van de tempel en hernieuwde maatregelen om trouw te zijn

¹ Zie bijvoorbeeld Robert P. Ericksen (1987), *Theologen onder Hitler: Gerhard Kittel, Paul Althaus, Emanuel Hirsch*.

² Exodus 3:1-14.

³ Exodus 19-24.

⁴ 1 Koningen 6 en 8.

aan Gods wet. De overgeleverde heilige boeken werden waar nodig opnieuw geredigeerd en vermenigvuldigd. Maar deze bloeitijd was van korte duur. De vreemde overheersing bleef, al veranderde die van snit: eerst de Meden en de Perzen, vervolgens de Grieken en ten slotte de Romeinen. De roep om een definitieve verlosser werd steeds luider. Oude teksten die op zijn komst zouden kunnen wijzen werden centraal gesteld. De mensenzoon, de messias, in verschillende gedaanten werd hij beschreven en werd naar hem uitgezien. Het Jodendom viel uiteen in diverse stromingen: fariizeën, sadduceeën, zich uit de samenleving terugtrekkende essenen, verwant met het klooster van Qumran, en zeloten, religieus geïnspireerde vrijheidsstrijders. Al die stromingen zochten hun houding te bepalen tegenover de heidense bezetters en op hun eigen manier de heilige Schriften hoog te houden. Toen werd Hij geboren die de naam Jezus kreeg.

Het evangelie en Israël

Als kind was Jezus op en top een Joods jongetje. Hij werd besneden op de achtste dag, in overeenstemming met de wet van Mozes. Vanaf toen had Hij de Aramese naam *Jesjoe*^a. Aramees is de variant van het Hebreeuws dat in die tijd gesproken werd. In het Grieks werd de naam verbasterd tot *Jèsoes*. Op twaalfjarige leeftijd ging Hij voor het eerst mee naar de tempel in Jeruzalem op een van de grote feesten, het Pesachfeest, om daar ook vragen te stellen over de uitleg van de *tora*, letterlijk: de onderwijzing, ofwel: Gods aanwijzing voor het leven, de wet. Kennelijk was Hij toen *bar mitswa*, zoon van het gebod, dat wil zeggen: zozeer onderlegd in de *tora* dat Hij mocht voorlezen in de synagoge en meetelde voor het minimum aantal mannen dat aanwezig moest zijn voor een dienst.

Hij bezocht op sabbat regelmatig de synagoge en las daar ook voor uit een van de boekrollen. In zijn onderwijs ging het vaak over de betekenis van de *tora*. Het gebed dat Hij zijn leerlingen heeft geleerd, het 'Onze Vader', is verwant met het Joodse Achttiengebied. Zijn latere lijden wordt in de evangeliën uitgelegd als een gaan van de weg van de rechtvaardigen, zoals die vooral in de Psalmen wordt geschetst. Zijn sterven aan het kruis

wordt geïnterpreteerd met behulp van de offerterminologie in de *tora*.

Uit de gesprekken met zijn leerlingen blijkt dat Jezus zichzelf beschouwde als de messias van Israël.⁵ Op een vraag om hulp van een vrouw van buiten het Joodse leefgebied antwoordde Hij: 'Ik ben slechts gezonden tot de verloren schapen van het huis van Israël.'⁶ Zijn aandacht voor het Joodse volk had prioriteit. Eerst aan het einde van het evangelie van Matteüs en voor zijn afscheid in Handelingen 1 blijkt dat die aandacht na zijn verhoging ook naar alle andere volken uit moet gaan.

Kort gezegd: het evangelie is nauw verbonden met Israël. We pellen het evangelie daarom niet los uit die joodse context. Als we dat wel doen beschadigen we zijn boodschap. Jezus voert weliswaar scherpe debatten met schriftgeleerden over de wil van God, maar daarmee neemt Hij geen afstand van de joodse context van zijn prediking. Interne discussies hoorden en horen bij dit volk en Jezus maakte daarvan gebruik. Die joodse context dient als klankbord om het evangelie in onze tijd op de juiste manier uit te leggen, maar meer nog: ze bepaalt ons bij Gods trouw. Hij gaat door met zijn werk.

De kerk is niet in de plaats van Israël is gekomen

Wanneer Jezus op hardnekkig verzet stuit bij de religieuze leiders, kan Hij hen inderdaad in resolute termen afpoeieren, bijvoorbeeld met deze woorden: 'Daarom zeg Ik u: het koninkrijk van God zal u worden ontnomen, en gegeven worden aan een volk dat het wel vrucht laat dragen.'⁷ Matteüs verhaalt dat Jezus werd voorgeleid aan Pilatus, de Romeinse gouverneur, en toen Pilatus vroeg wat hij met Jezus moest doen, riep de menigte om zijn kruisdood, en liet zij daarop volgen: 'Zijn bloed kome over ons en over onze kinderen!'⁸ Zijn dit aanwijzingen dat God vanaf toen het volk van zijn keuze heeft verworpen en de dood van zijn Zoon aan hen zou wreken? Dit is lange tijd door de kerken zo opgevat en geleerd.

⁵ Matteüs 16:16-17.

⁶ Matteüs 15:24.

⁷ Matteüs 21:43.

⁸ Matteüs 27:25, vertaling NBG 1951.

Echter, als het in deze passages om een intern joodse controverse gaat, moeten wij, als overwegend niet-Joden, daar niet mee aan de haal gaan. De theologische opvatting dat de kerk in plaats van Israël gekomen is, is terecht op grote schaal herroepen. Er zijn in het Nieuwe Testament meerdere aanwijzingen dat God nog steeds vasthoudt aan zijn volk.⁹ Een mooi voorbeeld is Jezus' antwoord op de vraag van zijn leerlingen vlak voor zijn hemelvaart. Zij vragen Hem of Hij binnen afzienbare tijd het koningschap over Israël gaat herstellen. Hij antwoordt dat alleen de Vader daarover gaat. Maar zij zullen de heilige Geest ontvangen om overal op aarde van Hem te getuigen.¹⁰ Met andere woorden: Jezus ontkent niet dat het koningschap over Israël (of: voor Israël) hersteld zal worden, stilzwijgend bevestigt Hij dat dit zal gebeuren. Alleen het moment waarop dat gebeurt is niet aan Hem te bepalen.

God heeft het volk Israël niet laten vallen, maar nu zijn aandacht ook op de volkeren gericht. Israël heeft gedurende grote delen van zijn geschiedenis alleen gestaan. Toch houden we eraan vast dat de Heer een toekomst voor zijn volk Israël heeft. Op weg daarheen blijft Hij eraan verbonden.

Het beloofde land als droomland

Maar als de Heer nog steeds de God van Israël is, dan is zijn belofte van het land nog steeds van kracht. Vraagt dat niet van de kerk een eenzijdige keuze voor Israël in het politieke mijnenveld van het Midden-Oosten? Echter, laten we dan Palestijnse christenen die al eeuwen in dat gebied hun geloof belijden niet in de steek, ondanks alles wat hun door de staat Israël wordt aangedaan? Hoe moeilijk het is een positieve band te onderhouden met zowel Israël als de Palestijnse kerken weet als geen ander René de Reuver, scriba van de generale synode van de Protestantse Kerk Nederland.

Om hierin een weg te vinden moeten we bedenken dat Góð het land be-

⁹ Lucas 22:29-30; Johannes 10:16; Romeinen 11:25-26; Openbaring 7:4-8.

¹⁰ Handelingen 1:6-8.

looft en geeft. De landbelofte leert ons dat Gods heil gericht is op de concrete werkelijkheid van het aardse leven, maar ook dat het niet tot stand komt door menselijke inspanning. Het komt bij Hem vandaan. Op de belofte van het land aan het volk Israël kunnen geen politieke claims worden gebaseerd. Dan maken we die gave van God toch weer tot mensenwerk. De enige rol van de mensen in de vervulling van de landbelofte is gehoorzaamheid aan de aanwijzingen die God geeft. Niet dat we het huidige Israël als politieke werkelijkheid kunnen of willen ontkennen. De legitimatie daarvan ligt echter niet in de Bijbel, maar in het internationale recht. Als de huidige staat een plaats heeft in zijn rijk, zal God dat ooit duidelijk maken.

Samengevat: de belofte van het land is zowel aards als geestelijk. Een mooie uitwerking hiervan vinden we in Psalm 37. De teneur van die psalm is: de rechtvaardigen zullen het land bezitten, boosdoeners gaan te gronde. Dat is echter ten tijde van de Psalm nog niet de praktijk in het beloofde land. Het is de gedroomde werkelijkheid die eens door God wordt gerealiseerd. Het beloofde land als droomland.¹¹ Het krijgt de contouren van het rijk van vrede en recht dat God gaat stichten.

Deze door God beoogde werkelijkheid heeft zijn uitstraling over de hele aarde. Het woord voor 'land' betekent ook 'aarde'. Dat geldt zowel voor het Hebreeuws van het Oude Testament als voor het Grieks van het Nieuwe Testament. Matteüs 5:5 is er een voorbeeld van. De eerste editie van de Nieuwe Bijbelvertaling heeft hier: 'Gelukkig de zachtmoedigen, want zij zullen het land bezitten.' Maar de NBV21 geeft het als volgt weer: 'Gelukkig de zachtmoedigen, want zij zullen de aarde bezitten.' Wat is het nu, aarde of land?

¹¹ Dit geldt evenzeer als Sam Janse gelijk heeft met zijn agrarische lezing van de psalm: met het land wordt het akkerland bedoeld, het erfdeel van de familie. S. Janse (2023). 'De grondtoon van de Schrift in Psalm 37: Een agrarische lezing'. In *Met Andere Woorden*, 42(2), 18-32. Tegen de achtergrond van de praktijk van grootgrondbezitters die akker bij akker voegen wanneer boeren in tijden van droogte hun land moeten verkopen om hun familie in leven te houden (vergelijk Jesaja 5:8), wordt Gods initiatief om het land aan zijn loyale volk te geven alleen maar sterker benadrukt.

Eigenlijk is dit een verkeerde vraag, want het gaat niet om een tegenstelling. Het beloofde land voor Israël was bedoeld als toonbeeld van hoe het op de hele aarde toe zou moeten gaan. Daarom kun je niet altijd zeggen: het is óf land óf aarde.

Waar ligt in het evangelie het accent? Dat kunnen we afleiden uit het gebed dat Jezus zijn leerlingen heeft geleerd. Het gaat om de zin die wij kennen als: 'Uw wil geschiede in de hemel, alzo ook op de aarde'.¹² Doordat aan de ene kant de hemel wordt genoemd, moet het woord voor aarde en land hier wel op de aarde slaan, gezien het gangbare begrippenpaar 'hemel en aarde'. Het gaat om het geschieden van Gods wil, niet alleen in het land van het volk Israël, maar op heel de aarde.

Het blijkt ook uit de nadruk op de komst van het koninkrijk van de hemel. Dit komt op aarde, maar is niet beperkt tot een land. Het karakter van dat koninkrijk is namelijk dat God de koning is die de macht van zijn liefde laat gelden zonder grenzen. Het doet een appel op onze harten en onze manier van samenleven. De landbelofte wordt getransformeerd naar de belofte van een nieuwe hemel en een nieuwe aarde.

Wat hebben wij met Israël?

Tot nu toe ging het over de relatie tussen het evangelie en Israël. Maar voor je gevoel heb je wellicht niet veel met Israël. Je denkt aan fanatieke kolonisten, wereldvreemde vromen in zwarte pakken en met lange baarden en pijpenkrullen, corrupte politici, een leger dat vernietigend uithaalt en een meerderheid van volstrekt geseclariseerde burgers. Wie zich in de beeldvorming door deze stereotypen laat leiden, raakt gemakkelijk verzeild in antisemitisch vaarwater. Laten we verder kijken, niet alleen naar Israël zoals het in de actuele nieuwsbronnen aan ons wordt gepresenteerd, maar naar Israël als volk door de eeuwen heen, beschreven in de Bijbel, als minderheid onderdrukt, belaagd en uitgemoord in Europa, om uiteindelijk een eigen thuishaven te krijgen daar waar Abraham heeft gewoond en waar Jezus heeft geleefd.

¹² Matteüs 6:10.

Ook als wij op het eerste gezicht niet zoveel met Israël hebben, hebben we wel iets met de God van Israël. En Hij heeft veel met dit volk, in liefde. Via de God in wie wij geloven zijn wij verbonden met Israël. Als wij kinderen van God geworden zijn, betekent dit dat wij Israël erkennen als onze oudste broer. 200 jaar geleden schreef Ludwig van Beethoven weergalozige koormuziek op Friedrich Schillers 'Alle Menschen werden Brüder'. Hoe kunnen alle mensen broeders en zusters van elkaar worden? Alleen als dat in de eerste plaats betekent dat wij broeders en zusters van Israël willen worden, omdat wij kinderen van de God van Israël zijn.

Verder is Israël voor ons belangrijk omdat het een toonbeeld is van de positie van de mensheid. Zoals God in zijn geschiedenis met Israël zijn trouw en genade toont, zo toont Hij die ook aan de mensheid. En zoals Israël regelmatig op God reageerde met ongeduld en ondankbaarheid, zo zijn wij geneigd afbreuk te doen aan de eer die God toekomt om zijn overstelpende zegen en redding. Zo is Israël een spiegel voor de menselijke onredelijkheid.

Laten we alsjeblieft niet denken dat wij beter zijn dan Israël. In zo'n houding kan het zaad van het antisemitisme ontkiemen: neerkijken op zo'n afvallig en onhandelbaar volk. 'Wees niet hoogmoedig, maar vrees!', zegt Paulus tot de gemeente van Rome.¹³

Israël helpt ons in die bescheidenheid te oefenen. De God die wij mogen kennen komt tot ons als de God van Israël. Israël gaat ons voor in het verbond met God. Wij hebben niets om ons op te laten voorstaan. We zijn Gods tweede keus. We leven van genade. Dat bewaart ons voor eigenwaan.

Ook moeten we niet onderschatten wat we van het gelovige Israël kunnen leren: trouwe volharding in vervolgingen en andere beproevingen, de vreugdevolle viering van de dag van God, de eerbiedige omgang met de Schrift, de intense gebeden en lofprijzingen, de gewetensvolle toewijding. Misschien is het zelfs zo dat Israël in zijn lijdensweg meer op Jezus lijkt dan het zelf beseft. Voor christenen is dat een reden voor respect, en ook voor schaamte om wat de kerk het jodendom heeft aangedaan.

¹³ Romeinen 1:20, vertaling NBG 1951.

Evangelie als nieuws dat zich verspreidt

Het hoort bij het evangelie dat mensen ervan op de hoogte worden gebracht, in de eerste plaats het aloude volk van God. ‘Evangelie’ is samengesteld uit *ev* en *angelia*, waarvan het eerste deel ‘goed’ betekent. Het Griekse *angelia* is verwant met *angelos*, dat in onze taal vervormd is tot ‘engel’. Een *angelos* – zoals ook een engel – is een afgezant, een bode of boodschapper. Het woord ‘afgezant’ zegt het al: zo iemand is gezonden, op een missie gestuurd. ‘Missie’ komt van *missio* en dat betekent ‘zending’. Een *angelia* is dan ook een boodschap die overgebracht wordt door een bode die eropuit gestuurd is. In ‘evangelie’ ligt besloten dat het gaat om een goede boodschap die ons gebracht wordt en die wij ontvangen hebben, maar die het karakter van over te brengen goed nieuws behoudt. Het blijft in beweging. Het moet worden doorverteld en overgedragen, aan andere mensen en aan nieuwe generaties. De blijde boodschap heeft de dynamiek van ‘zegt het voort!’ Als die beweging zou stoppen, zou het evangelie ophouden te bestaan.

In het Oude Testament staat een prachtige tekst die deze dynamiek laat horen. Dat is Jesaja 52:7: ‘Hoe welkom is de vreugdebode die over de bergen komt aangesneld, die vrede aankondigt en goed nieuws brengt, die redding aankondigt en tegen Sion zegt: ‘Je God is koning!’’. Veelzeggend is hier de Griekse vertaling in de Septuagint. ‘De vreugdebode die goed nieuws brengt’ wordt daar weergegeven als: ‘de evangelist die het goede evangeliseert’. Die goede boodschap gaat daar over de beëindiging van de ballingschap. Een Joodse klankkleur. De betekenis is in de evangeliën verbreed naar de bevrijding uit alle vormen van gevangenschap.

Daarmee is het evangelie meer dan een beknopte biografie van Jezus. Het is de verkondiging van de komst van Gods koninkrijk, zijn nieuwe wereld, waarin Jezus centraal staat. Als die boodschap ons lief is, als wij daaraan onze vreugde en troost ontleen, dan impliceert dat een verlangen om de inhoud met anderen te delen als een kostbare bron van leven en vrede. Dat betekent niet: door de strot duwen, en ook niet: boos worden als ze er

geen gehoor aan willen geven, maar wel vrijmoedig en blijmoedig erover spreken. Als ontvanger word je in zekere zin zelf ook gezondene. Voor wie kun jij een engel zijn? Het vraagt wel om een adequate vertolking van de boodschap.

Het raakt en ontregelt mij

Het joodse karakter van het evangelie raakt mij, omdat het getuigt van Gods trouw door de geschiedenis. God begint niet iets nieuws met de zending van zijn Zoon naar deze wereld, Hij zet een lijn voort, ook al was de relatie met zijn volk in een crisis geraakt.

Maar het ontregelt mij ook, omdat de meeste Joden Jezus niet hebben herkend en erkend als hun messias. Tegelijk zie ik dat de kerk door de eeuwen heen om die reden de Joden hebben geminacht en erger. En de afstand van christenen tot joden is nog steeds vaak onverantwoord groot. Hoe interesseer je jongeren voor het thema 'Israël'? Waar zie je onder hen een belangstelling die verder gaat dan het sentiment van de dag over de staat Israël? Ook dat houdt mij bezig. Onze liefde voor Gods oude volk schiet tekort.¹⁴

Bij wat de Joden in een lange geschiedenis overkwam vraag ik me af: waar was God? Die vraag is nog wel het meest ontregelend. Goedkope antwoorden zijn ongepast. Laten we liever naar de jood Jezus kijken, die zich met zijn minste broeders identificeert. God is met Jezus en Jezus is een van hen.¹⁵ En laten we net als Hij ons met hen verbonden weten. God met ons en wij met hen.

¹⁴ Dit staat los van ons oordeel over de politiek van de staat Israël.

¹⁵ Matteüs 25:31-46.

